

Most összezsapnak, vak zavart idézve
S rekedt sohaj, nyögés hallatszik ott,
Itt egy szekér fut, ott bitang csikók,
Csillámlik a pajzserdők kancsal érce.

Vonitva száll a síkon a vicsorgó
Kigyóhaju csatár a szörnyű Gorgo
S párázik a nedves gyöpön a vérköd.

Arany szobáján Zeüs dühöng mogorván
Leugranak az istenek s e tornán
Kétségbesett, vad harcot vívnak értök.

Solvat seclum

Elhallgat egyszer e fonák zsvaj!

A szélbe zúgó vézsikoly kihál,
Elnémul a haláljaj, a boszú-szó,
Mit égre zug most az örvényben úszó.
A lárma, sirás, vád, sóhaj, keserv, bűn,
A test s a lélek egycsapásra megszűn!
S elhallgat a király, a csőcselék,
Nem zug rekedten a börtön feléd,
Hallgatnak az erdők s a tengerek
S mind, aki e pokolba hentereg,
S oszol, tűnik, mi itten ölt meg égett
Elmul' a sárba túró földi féreg
S az ürbe bolygó, kóbor éji lob!

Egy gondolat s minden hallgatni fog.

És ez nem akkor lesz, ha majd az ember
Egy másik édent és új élvezet nyer,
Se, hogyha rózsás fűben kájbe ful,
Se, hogyha sirban alszik végre, tul;
De, hogyha e meddő Golyó kizökken
Unott futásából kaján örömben,
Vakon, bután rohan végsőt hörögve
S észtesztve imbolyg a szabad körökbe'.
Megostromolja az eget vadul,
Vén kérge róla megropogva hull,
Felmennydörög sós óceánjival
S kiálszik a víztől a lángvihar
És a világszülő sáromladékon
Az ürben új lét kel s vesz a mulékony.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ fordítása

A tudományos igazságok olyan hipotézisek, amelyekről még nem sült ki a valódi mivoltuk. Az úgynevezett sarkigazságok a legnagyobb hipotézisek, mert hiszen éppen azért sarkigazságok, hogy nem lehet őket bebizonyítani.

*

Vannak igazságok, amelyek éltetnek s vannak, amelyek ölnek.

KÜLÖNÖS TÖRTÉNET* — IRTA HALIS ISTVÁN

(Tárgy: egy hadseregnek megfutamatása, melyről hallgat a krónika; — meg egy holtig tartó szerelem, melyről sohasem beszéltek egy szót sem.)

Jellasics húzódott seregével Somogyvármegyén keresztül az 1848 szeptemberében.

A serezsának vörös köpenyege véres színbe borította az utakat, merre a csapat húzódott.

A fővezér halálbüntetés alatt megtiltotta ugyan a népek bántalmazását, de soha meg nem büntette, ha katonái levágtak egy-egy védtelen magyar gyereket, vagy asszonyt, kiket balsorsa a tábor közelébe vitt. Ha pedig a katonák zsidót foghattak, azt válogatott kínzásokkal végezték ki. Például megnyuhták elevenen. S a zsidó kinjain fölségesen mulatott a tábor.

A sereg eleje elég rendben marsolt a tikkasztó melegben, hanem a végéről csapatosan szökdöstek az ut melletti szőlőhegyekbe. Betörték pincékbe, holtreszregré itták magukat, aztán elfolyatták a megmaradt bort, melyet meginni nem tudtak, s bajonettjeikkel verték le a szőlő tőkékről a kékülni kezdő fűrtöket.

A közeledő seregtől oldalvást, mintegy félórányi távolságban, ménes legelészett. Egyszerre neszt fognak a lovak. Füleiket hegyezik. Majd nyihogni kezdenek. A csikós, ki egy gyerek segítségével tartja együtt a ménest, a szokatlan dolog okát kutatva, szeméit beárnyékolja kezével, és figyelve néz a messzeségbe. Ugyan mi okozhatja a lovak nyugtalanságát?

Egyszerre észreveszi a lomhán közelgő hadsereget, mely mint valami özönvíz előtti óriási vörös kigyó húzódik végig az országuton.

Néhány pillanatig tűnődik. Majd rákiált a gyerekre: «Ferkó!»

A gyerek odafut. «Ülj fel a Csillagra, aztán vágass mint a szél a kastélyba! Mondd meg, hogy gyűnnek a rácok! Visszagyüvet a tulsó félről kanyarodva gyere vissza, majd ott találssz a Kis erdőbe.»

A kölyök szó nélkül megfordul. Semmi felelete sincs a kategorikus parancsra. Kötőféket ránt elő tarisznyájából, óvatosan megközelít egy fekete lovat, mely fehér csillagot hordoz homlokán, s beszélgetni kezd hozzá: Csillag, megyünk a kastélyba! Csillag, kapunk sós kenyeret! Csillag gyere! Abbizon jó lesz!»

A ló barátságosan nyihog. A gyerek szeretettel megsimogatja a ló pofáját, óvatosan ráhuzza a kötő-

* Nagy Jani az ötvenes-hatvanas évek elfeledt alakja. Kölője az «Elszegődtem Tarnócára juhásznak», «Cifra szűrőm Veszprémbe vettem» stb. népdalnak.

Csupán annyit tudok róla, hogy valahol Somogyban született 1826 körül, hogy Benedek-rendi pap volt de kivetkőzött, hogy rendesen borközi állapotban leledzett s mégis egyszercsak teljesen felhagyott az ivással, hogy apja urasági kádár volt, s hogy őt egyik tehetős somogyi család tartotta holtáig.

féket, lábát hozzá feszíti a ló térde-kalácsához és fölveti magát a hátára. Azzal «Gyü te csillag!» csakugy szörén ülve elvágat.

Az öreg csikós pedig sietve elhajtja a ménest az ut közeléből s bekergeti a Nagy erdőbe, mert először azon kell keresztül menni, hogy bele juthasson a Kis erdőbe, hol a gyerek rá fog találni.

A gyerek pedig bevágat a kastélyba, hol egy nő személynek, kivel legelsőben találkozik, odakiálja:

«Tisztolteti az édes öregapám! Azt izeni, hogy gyűnnek a rácsok!»

A nevelőnő volt az udvaron levő nőszemély, ki már több esztendeje van ebben a barbár országban, az uraság leánya mellett, de még nem vitte annyira, hogy ebből a rettenetes szittyá nyelvből akármi csekélyet megérteni tudna. Valamit szól a csikós gyereknek, de a furcsa szavakra Ferkó elneveti magát. Kitalálta, hogy a hölgy nem értette meg az üzenetet. Azért leszállt a lóról, bemegy a konyhába, hol mindenek előtt egy darab sós kenyeret kér, aztán átadja az üzenetet a cselédeknek.

Dolga végeztével vissza jön az udvarra, lovával megéteti a kenyeret, megint fölmászik a csillag hátára és «Gyü te Csillag!» biztatással elvágat az ellenkező táj felé.

Az üzenet nagy riadalmat keltett a kastélyban. Az uraság épen távol volt. Hajnalban ment el a székvárosba, hogy biztos tudomást szerezzen a serezsánok jövetelét terjedő rémes hírekről, kiknek kegyetlenségéről félelemmel beszéltek mindenfelé. Nem is gondolt rá, hogy a kastélyban hagyott két gyereke (egyik tíz éves fiú, másik tizenhat éves leány) az anya és a guvernáns kisasszony felügyelete alatt egy napig nem lennének biztonságban.

Most azonban más valaki is volt a gyerekekkel: Nagy Jani, az urasági kádár fia; egy fiatal bencés kispap, ki itthon vakációzott, s a fiúnak órákat adott a latin nyelvből.

Az ellenség érkezésének hírére a megriadt cselédség teljesen elvesztette fejét. Néhányan a rácsos kaput akarták becsukni, de az sohasem lévén a megépítés óta elzárva, sehogysem sikerült. Elbujtak tehát, ki pincébe, ki padlásra. Az egyik szolgáló meg épen a mángorló alatt húzta meg magát.

Eközben megérkezett Jellasics serege. A serezsánok véres félhöként vonultak végig; a vörös köpenyeg és piros fez sok ezernyi tömege ijesztő pirba vontá őket. Láttukra a nevelőnő elájult félelmében; az anya pedig imádkozott meg sóhajtozott, de egyiknek esze sem volt helyén a rettegés miatt.

Az ifju szerzetes bátoritgatta őket, de maga sem hitte, hogy a nap elmúlik veszedelem nélkül. A hölgyek se nagyon biztak benne, mert tovább is sóhajtoztak, mintha nem is hallanák a vigasztaló szavakat.

Már a sereg eleje elvonult, mikor Nagy Jani védekezésre gondolt.

A kastélyt úgy ismerte mint saját lakásukat. A lőportartót és az összes fegyvereket az emeleti ebédlőbe szállította. Volt két puská, egy pisztoly, meg két kard. E ténykedés után, melynek láttára a hölgyek még

inkább rettegtek, azt kiáltotta Nagy Jani: «Az ebédlőbe jöjjen mindenki!»

Az erélyes hangra öntudatlanul engedelmeskedtek mindnyájan: az anya gyermekeivel, és a sors által a Betyárenlandba kényszerített nevelőnő. A kastély emeletét elzárni lehetett a folyosó roppant vastag tölgyfaajtájával. Régi építkezési mód volt ez, hogy rablótámadás esetén védekezni lehessen. Nagy Jani előre húzta az ajtó erős zárját, — és egyelőre bátorságban voltak.

A kispap újra fölporozta a töltve levő fegyvereket, Aztán vártak. Elkövetkeztek a feszült figyelemnek és szorongásnak hosszú órái.

A gyerek és a leány hamar megbátorodtak. A zsalun keresztül nézegették a sereg vonulását és hallgatták kiabálásukat.

A katonák nem tértek le a poros országútról. Valószínűleg szigorú parancs tiltotta el őket a faluba menéstől. Így esett meg, hogy délig egyetlen katona sem tette be lábát a kastély udvarába.

Ekkor éhség kezdett jelentkezni az ebédlőbe szorult asszonyok közt.

Nagy Jani lement az emeletről, hogy harapnivaló után nézzen. Csakhogy mindent zárva talált.

Kiabálására előbujt a mángorló alá bujt szolgáló. Ez kinyitotta a konyhaajtót, néhány tojást berántott hamrjában, aztán turót adott meg szalonnát, s mindezeket egy kenyérrel és egy sajtár vízzel együtt föl szállították az ebédlőbe. Aztán megint becsukták a konyhát, s az emeleti folyosó ajtaján is előhúzták a zárat. És újraéledt bizalommal fogtak hozzá az ebédhez. Még a nevelőnő is képes volt enni.

Hanem alig mult el a dél, egyszercsak behuzódott a nyitott kapun egy granicsár, ki nem látván senkit, egyenesen a gazdasági udvarból kilátszó gémes kut felé tartott, vizet ivott és visszaszaladt.

Később kettesével hármával jöttek be. Mindannyian a szomszárkat oltották és visszafutottak a sereg után.

Négy óra felé a hadsereg utolsó csapatai jöttek. Ezekből csoportokként ugrottak be a serezsánok, és a kut melletti vályukból itták a vizet marhák módjára.

Az ebédlő ablakain kikandikáló gyerekek már nem féltek. Szánakozva mondogatták: «Szegény emberek, milyen szomszárak!»

Csakhogy a serezsánok a végén nem elégedtek meg a vízzel. Embert nem láttak, tehát bátorságot kaptak a házba hatolni. S minthogy ekkor sem mutatkozott élő lény, hát feltörték a konyhát meg az éléstárt. Elrabolták az eleséget.

Most már a serezsánok néhányá vérszemet kapott, s az emeleti folyosó ajtaját kezdték döngetni. Előbb ököllel, később puskatussal. Közben kiabáltak valamit, melyből csupán a «goszpon, goszpodin!» szavakat értették az ostromoltak.

Erre már elsápadt a kispap is, meg a leány is. Mindakettő megértette, hogy a kastély urát és urnőjét akarják megsarcolni, vagy megkínózni.

«Megölnek, megölnek!» sutogta a leány, és rémületében görcsösen megragadta a kispap kezét.

Nagy Jani szó nélkül állott egy pillanatig. Mint-

ha kábult lett volna. Majd kigyult arca és bátorítóan mondta: «Ne féljen Janka, megvédjük magukat!» Mikor pedig látta, hogy a leány nem hisz a menekülés lehetőségében, akkor meg ismételte: «Ne féljen édes Janka, ne féljen!»

Első ízben történt, hogy keresztnévén szólította a leányt; de a felindulás pillanataiban összedültek a mesterséges válaszfalak, melyek a kádár fiát elválasztották a földesur leányától.

Most jöttek a rettegés percei. Szívszorongva hallgatták mindannyian, hogyan döngeti a kemény tölgyfaajtót. A leány öntudatlanul megint belekapaszkodott a kikap karjába. Oltalmat keresett.

Igy telt el egynegyed óra. A serezsánok sehogyse akarták abbahagyni a sikertelen ostromot. Valószínűleg kincseket gyanítottak az emeleten levőknél.

Végül az egyik serezsánnak pokoli ötlete támadt. Fát halmoz az ajtó elé és meggyújtja. Fölégetni akarta az ajtót.

A kispap kitalálja mi történt. A tűz ropogása és egy kevés füst, mely utat tör a kulcslukon keresztül, elárulja a rettentő tervet. Kinyitja az ablakot, hogy a netán betóduló füst kivonulhasson. És odahúzódik a zsalu mellé.

Az udvaron lármázó serezsánok öklükkel fenyegetnek a kastély felé, sőt egy lövés is történik az ablakra. Lassankint erősebben tódul a füst is a folyosóról. «Meghalunk!» Sóhajt megint a leány. Nagy Jani révedezve tekint le az udvarra. Amit ott lát, még jobban megdöbben. Valamelyik serezsán a hátsó udvarban felfödözött egy lajtorját, s most diadallal cipeli elő. A létrát falhoz támasztják s egyszerre ketten is feljönnek rajta, hogy majd az ablakon keresztül behatolhassanak. A kispap közéjük durrant, mire mindketten lepottyantak a létráról. De ez csak ideiglenes siker.

Pedig ez a lövöldözés mentette meg őket. Mert a puskaropogásra a gazdasági udvarból előjön egyik öregbéres és mozdulatlanul megáll az istállók előtt. Éles szemeit rá irányozza a kastélyra.

Most megint két lövés hallatszódik. A serezsánok löttek az ablakra. Szerencsére a falat lötték meg.

Az öregbéres megérti mi történik. Megfordul. Hátározott lépésekkel indul az istálló felé. Az egyik ajtót belöki. Ott a legszilajabb bivalybikának, «Sátán»-nak van az istállója. Sátán olyan természetű, hogy néha napokig nem merik kieresztetni, ha valamiért megvadul. Olyankor hozzá közeledni nem lehet semmiféle emberfiának.

«Hó, ki Sátán! Kifelé Sátán!» Szólitgatja erős hangon a bivalyt. Sátán fölveti fejét és kibámul az ajtón.

A serezsánok köpenyeinek vörösben pompázó színe iszonyu hatást okoz az állatnál. Hirtelen hátraveti fejét a hirtelen meglepetés miatt. De a másik pillanatban kiront az istállóból. Mint valami megveszekedett ősróka rohan a vörös tábor közé. A kuthoz iramodik, s mire a serezsánok észreveszik a veszedelmet, arra már öt-hat vörös ruhájú katonával végzett. Döfködi és földobálja őket a levegőbe. Kibálás, ordítás keletkezik a megrémült serezsánok között. Egymást gázol-

ják, s nagy gyorsasággal kifelé rohannak. A lármára előjönnek a házban kutató rablók is. Néhányan rásütik hosszú puskáikat a fenevadra.

Csak ez kellett még a Sátánnak! Nincs erő, mely megfékezhetné dühét. Egyiknek felhasítja az oldalát, másikat összegázolja. Borzasztóan munkálkodik.

Akad lövés, mely el is találja Sátánt. De ez csak fokozza dühét.

Bizony nincs más mód, mint szaladásra venni a dolgot, annál is inkább, mert eközben egy borjas bivaly is jön segítségre. Ezt is az öregbéres eresztette szabadra. Sőt néha az ablakból lövés is esik. Nagy Jani próbálgatja a háboruviselést. Jőcskán hevernek már serezsánok imit-amott a földön, míg végre sikerül kimenekülni az életben maradtaknak.

A bivalyok utánuk iramodnak.

A megkergetett serezsánok annyira ordítottak ijedségükben, hogy a sereg zömét is megriasztották. És az egész hadsereg az ismeretlen veszedelem elől lélekszakadva futott félmérföldet.

Másnap a falutól félórányi távolságban találták meg Sátánt. Elvérzett a sok lövés és szurás okozta sebek miatt. Halála helyéig vagy tizenöt serezsánból szorította ki az életet. Hát még hányan lehettek sebesültek, akik elmenekültek! A másik bivaly szintén addig kergette a vörös öltözetűeket, míg ki nem adta párját.

A veszedelem elmúltával Janka még mindig rendkívüli érzelmek hatása alatt volt. Reszketett a megindultságtól, mikor azt mondta halkan: Az életemet mentette meg, Jani!»

A megmentő elpirult és annyit válaszolt: «Áldom érte az istenemet!» —

Pár nap múlva Nagy Jani elment falujából. Már megtanulta, hogyan kell verni az ellenséget, hát keresztül verekedte az egész esztendő. Ellenség akadt elég a Magyar hazában.

Világos után meghuzta magát otthon. Nem vette föl többé a fekete reverendát. Hanem azért a Bence-rend adott neki állást. Egyik pusztán gazdasági őrnek gyanánt alkalmazta.

Szomorú időszak jött. Főbenjáró bűn volt beszélni hazáról és szabadságról.

A sirva vigadó magyar tehát rejtett célzásokat keresett a közönséges kifejezésekben. Például ebben a nótában:

«Cifra szűröm szegre van akasztva»

a magyar szabadság értetődött a cifra szűr alatt.

És dalok jöttek a busuló magyar ajkaira. Ugy termettek az egyszerű nóták, miként a földből a mező virágai. Csak kevesen tudták, hogy Nagy Jani a szerzőjük.

A mesterkéltég nélkül való verseket fölkapta a pusztai szellő és végig sóhajtotta az egész Dunántul. Szálltak szájról-szájra. Titkos nagy érzésektől remegtek a daloló honfiak. Mikor pedig leszállt az este, akkor a pusztai tilinkó ezt sirta:

«Tied vagyok, tied leszek koporsóm bezártáig!» de még ebben a nótában rejlő fogalom is az elvesztett hazára vonatkozott.

Eközben az idő még e szomorúságban is úgy futott

mint máskor. Legények, leányok rátaláltak jövendő párjukra. Janka is férjhez ment egy régi nemes ivadékhöz.

A magyarok milliói pedig megérteni vélték a költő-király rémes kiáltását:

«— Nem nézhetek vidáman
Végig elhagyott hazámon...
Csak mikor részeg vagyok!»

És a széles magyar hazában mindenki ivott.

Nagy Jani is inni kezdett. A mulatós irnok dalaira megmozdult a lányok szive. Rajongtak utána s kényeztették, amerre csak megfordult.

Hanem Nagy Jani nem szeretett bele senki lányába s nőrlen maradt. Ellenben ivott szünet nélkül. Vidáman nézett végig az elhagyott hazán mindennap. Esztendők multak el, ispán lőn Nagy Janiból. Néha megesezt, hogy magáról is eldanothatta azt, amit a tarnócai juhászbojtárról irt:

«— Szentgyörgynapkor jönnek értem szekéren.
Fölteszem a tulipános ládát,
Furulyámat, dudámat». — —

Amikor tudniillik másik urasághoz kellett költöznie. És töltek az évek. Nagy Janinak ezüst hajsálak kezdtek jelentkezni koponyáján, és elmaradt a járásának biztossága. A világ nagyot fordult, de ő alig vette észre.

Még mindig ivott. Az emberek aggódva suttozták, hogy sohase lesz többé rendes ember belőle.

Ekkor történt, hogy Jankának a férje meghalt.

Egyik napon parádés kocsis áll meg urasági hintóval Nagy Jani lakása előtt. Levelet hozott az ispánnak.

A levélben arra kérte Janka az ispánt, hogy hagyja el minél előbb mostani helyét és fogadjon el kasznári állást, mert özvegységében tanácsadóra van szüksége arra a rövid időre, mennyi hátra van még az életből. Különben pedig élhet nála ahogy akar, mert nem szeretné, ha megmentője megerőltetné magát a dologban.

Nagy Jani aznap is ivott. A levél olvasása után megtántorodott egy kicsit. Azt morogta: «Többet nem iszom bort!» Aztán megkeményítette szívét és rákiáltott a kocsisra: «Várjon!»

Most átment gazdájához és kijelentette, hogy rög-tön itt hagyja.

Az uraság egyet nevetett és beleegyezett a dologba. Nem nagyon bánta ispánja távozását.

Nagy Jani pedig késedelem nélkül intézkedett, hogy szekérre rakják ingóságát és szállítsák utána. Mert ő maga azonnal a hintóra ült és ment az özvegyhez, kinek szüksége van rá. — —

És Nagy Jani többé sohasem ivott semmiféle szeszest italt. Pedig hetven évesnél idősebb volt, amikor meghalt.

Vannak emberek, akik úgy lépnek ki az életbe, hogy rög-tön belegázolnak a mások életébe.

*

Minden csalódásnak kútfeje az önámítás, orvossága és ellenszere a teljes őszinteség önmagunk és mások iránt.

RÉSZLET LECONTE DE LISLE-NEK DRÁMÁJÁBÓL «AZ ERINNISZEK»-BŐL

VII

Elektra, Kallirhoe, Ismena, A khephorok kara

KALLIRHOE

Megölte testvéred már a királyt!

ISMENA

Mi jó!

Csak vágja is le és haljon a csábitó.

ELEKTRA

Zeüsz! e vad harcban te véd meg a kegyest!
Ha meghal, elveszek.

KALLIRHOE

Zeüsz! magad vezesd.

ISMENA

Végezze be, nőjön csak a véres kovász!
Meghal, ha kapkod és elvész, ha tétováz.

(Újra zaj hallatszik)

ELEKTRA

A zaj erősödik.

KALLIRHOE

Mi gyászosan zokog.

ISMENA

Ah! a királynő sír, a holt uralkodót
Gyászolja a bugó jajszó.

(Klytaimnestra sápadtan és izgatottan megjelenik az oszlopcsarnokban)

ELEKTRA

Kegyelmesség!

Anyám!

KALLIRHOE

A rémület széthúzta a szemét.

ISMENA

Már érzi jönnek Hórák s tűn a remény,
Halálos borzalom tüzel fagyos szemén.

(Elektra és a khephorok elmenekülnek)

VIII.

KLYTAIMNESTRA

(Ide oda támolyog)

Megszöktem! Ó, ki e koldus király-ölő?
Az arcom izzad és érzem reám tör ő.
Mily halhatatlanul féketlen és merész!
Jövök, követ vakon s aztán férjemre néz.
Megáll az ajtón, bús ajkán sötét panasz,
A jó király nyájas s imigy fogadja az:
«Ne félj, jó idegen. Az ég hozzád kegyes!
E házban üdvözölt, ki nyughelyet keres.»
S elmondja erre a mesét az idegen.
Hozzája érkezik, ráugrik hirtelen,